

Berecz Ágnes¹

KONFLIKTUSKEZELÉS TÉCSŐ REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉGÉBEN
1780–1825 KÖZÖTT

ABSTRACT

Conflict management in the Reformed Congregation of Técső between 1780-1825

This study examines the first surviving protocollum of the Reformed Congregation of Técső, located on the eastern border of Hungary (now Ukraine), and the conflict situations that occurred there and how they were resolved. These situations can be classified into four distinct categories (with some exceptions): between the parish and the diocese; between the parish and its members; between members of the congregation; and between married couples belonging to the congregation.

The presbyterial council takes its decisions after hearing the persons concerned in person, demonstrating careful preparation and gradualness. Initially, the decisions were warnings and admonitions. If necessary, this process was repeated, while the congregation's elders and the pastor worked to bring about positive change on a personal level. Only then were harsher sanctions taken, such as pastoral warnings, referral to the city council, temporary denial of the sacrament, burying relatives without singing or bells, loss of parish office and drafting a personal obligation (reversalis). The most severe punishment was a public confession of repentance before the whole congregation. A milder form of this was 'privata poenitentia', which took place on weekdays in front of church officials only.

There was also a growing assertion of civic consciousness and morality, and it can be verified that, from the end of the 18th century to the first third of the 19th century, the strictness aimed at controlling private lives gradually weakened. (More precisely, the interpretation of the 'private sphere' expanded over time.)

1 Berecz Ágnes (PhD), a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye, gyűjtemény-igazgató, művelődéstörténész. Kutatási területe: 18–19. századi magyar művelődéstörténet, irodalom- és egyháztörténet. berecz.agnes@rgy.hu

In summary, the conflict management methods of the Reformed Congregation of Técső are exemplary in that, in all cases, decisions were made by the congregation according to rules based on biblical principles, with the aim of maintaining the purity of community life.

Keywords: Hungarian Reformed Congregation of Técső, conflict management, church discipline, community ethics, History of the Reformed Church in Hungary

A keleti határvidéken elhelyezkedő Técső az öt koronaváros (Técső, Hosszúmező, Huszt, Máramarossziget és Visk) egyikeként a középkortól kezdve kiváltságos helyzetet élvezett. A sóbányászatnak köszönhető privilégium évszázadokon át jótétet biztosított a lakosságnak, jelentősége csak a 19. században kezdett csökkenni.

Az előnyös helyzetet – amely egyben a közösség autonómiájának fontos feltétele volt – forrásunk, Técső protokolluma² is igazolja: „*a prédikátoroknak itten fizetések volt, ... még a régi időkre, és eleinknek emlékezetekre is.*” És amikor 1776-ban Esterházy Károly püspök a katolikus egyház számára perelte el a dézsmát³, „*akkoron a Ref(orma)ta eklézsia a prédikátoroknak és rectoroknak fizetését változtatta a naturalékból kész pénzre és rendelt a prédikátoroknak 200 v(onás) forintot esztendőre*”.⁴ A korszakban igen ritka még a lelkészek készpénzjavadalma – erre méltán lehetett büszke az egyházközség.

A protokollum minden bizonnyal egy hosszabb szünet után újraindított széria első fennmaradt kötete, ettől kezdve folyamatosan dokumentált a gyülekezet élete. A hosszabb szünetet bizonyítja, hogy a protokollum bevezető fejezetei megpróbálják rekonstruálni a múltat a 18. század elejéig visszamenően – a donátorokat, a földbirtok-adományokat; a templom, a harangok és a temető státuszát. Egy szokatlanul harcias hangvételű állítást is olvashatunk arról, hogy Técső városában katolikus plébános soha nem volt egészen 1780. április elsejéig. Az állítás nem egészen alaptalan, ha a reformáció kezdetétől számítjuk az időt, mivel Máramaros és Ugocsa földesurai szinte egyidejűleg álltak a reformáció mellé, először a lutheránus, majd a kálvini irányt követve. Técső temploma 1546-tól dokumentáltan a református hívek használatában volt. (Korábban – minthogy középkori alapítású – természetesen a katolikus egyházhoz tartozott.) Az adalék abból a szempontból fontos, hogy a 18. század második felében jelentek meg a római és a görög katolikusok a térségben, és Técső esetében 1780-ra értek el akkora arányt, hogy plébánia is szerveződjön. Érdekes körülmény, hogy a katolikusok nem perelték

2 *A' Técsi Szent Eklézsia Consistoriális Végezéseinek és ezen Sz(ent) Eklézsiát néző nevezetesebb dolgoknak Lajstroma*, I. kötet (1780-1826), 256 fol. pag., kézirat (Técsői Református Gyülekezet, Kárpátalja; irattár) – a továbbiakban: Protokollum.

3 Ebben az időben a máramarosi római katolikusok az egri püspökség fennhatósága alá tartoztak.

4 Protokollum 12–13.

vissza a templomot, nem vitatták az ősi használatot, inkább új templomot építettek. Ugyanekkor, a protokollum lejegyzésének időszakában telepedtek meg a környéken „orosz” azaz szláv ajkú ortodox, „oláh” ortodox, valamint izraelita családok is, de arányuk a 19. század elejéig elenyésző volt.

A protokollum bevezető fejezetei után időrendben következnek az egyházközségi tanácsülések jegyzőkönyvei, amelyek tartalmazzák a lelkészek, rektorok, tanítók és a belső egyházközségi tisztségviselők megválasztását, javadalmazását; a templom és az egyházközség épületeinek felújításait, a toronyóra megrendelését és minden nevezetesebb eseményt – többek között II. József látogatását, az egyházmegyei vizitációkat és így tovább. Mindvégig állandóan jelen levő téma az iskolaügyekkel kapcsolatos konfliktushelyzetek tárgyalása – az iskolamesterek és tanítók nehézkes alkalmazása/felmondásuk vagy elbocsátásuk, a kifogásolható szakmai hiányosságok, a tanítók magaviselete (kocsmázás, éjszakai kóborlás), gyerekek bántalmazása – akkora mértékben és terjedelemben, hogy erre a témára külön tanulmányt szenteltem.⁵

Ezért az iskolaügyekkel kapcsolatos problémákat és konfliktushelyzeteket jelen tanulmányomban nem tárgyalom; csak összegzem a tanulságokat: Técső református gyülekezete kiemelt figyelemmel kísérte gyermekeik oktatását, a legjobb tanítók és rektorok kiválasztására törekedtek elsősorban az erdélyi egyházkerületből (Kolozsvár, Marosvásárhely kollégiumaiból). Tisztában voltak a tanulás fontosságával, a leánygyermekek oktatását sem hanyagolták el, és maradéktalanul eleget tettek nemcsak a kötelezettségeknek, hanem a korabeli vonatkozó előírások ajánlásainak is. Hogy ennek ellenére annyi gond és baj volt folyamatosan az egyházközségi iskola működése körül, az egyértelműen a hagyományos (partikuláris) rendszer gyengeségeire mutat rá. Ezt lokálisan nem lehetett orvosolni, a megoldás a 19. század közepére fokozatosan kiépülő állami szerepvállalás és szabályozás (Ratio Educationis, Entwurf, Eötvös József népiskolai törvénye) volt.

Azonban az iskolaügyektől függetlenül is számos konfliktushelyzetet örököltünk a protokollum. Ebben nincs semmi rendkívüli, hiszen a presbiteri ülések mindig is a felmerülő megoldandó, problémás kérdésekkel foglalkoztak és foglalkoznak. Milyen megoldásokat találtak vagy próbáltak keresni? Ez a kérdés az, ami máig tanulságossá teszi a régmúlt idők zűrés ügyeinek felemlegetését.

Négy markáns relációba sorolhatóak a kipattanó konfliktushelyzetek:

- az egyházközség és az egyházmegye között,
- a hívek és az egyházközség között,
- a gyülekezet tagjai között,
- a gyülekezethez tartozó házaspárok között.

5 GYÓRI L. János, OLÁH Róbert: *Református kollégiumok és partikuláik. Tudományos konferencia, Debrecen, 2024. október 3.: Tanulmányok Szabadi István 60. születésnapjára*, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Közgyműteményei, 2024. 91–107.
https://nagykonyvtar.drk.hu/assets/uploads/kiadvanyok/reformatus-kollegiumok-es-partikulaiik_2.pdf

Vannak ezek közé nem sorolható, rendkívüli helyzetek is, amelyekre tanulmányom végén térek ki.

Az egyházközség és az egyházmegye közötti konfliktusok

A 18. században két esetben történt, hogy az egyházmegye kifogásolta a gyülekezet gyakorlatát. 1788-ban kérték az egyházközségi tisztségviselők létszámának kiegészítését és a tisztségek folyamatos betöltését; 1798-ban pedig azt, hogy az eklézsia ne vonja össze külső helyszínen (a bíró házában) a városi ügyek és az egyházközségi ügyek tárgyalását. A técsői egyházközség mindkét esetben elfogadta az egyházmegye útmutatását, és azonnal teljesítették a kéréseket.

A 19. században – Nánási Mihály esperessége alatt – látványosan romlott a gyülekezet és az egyházmegye közötti viszony: ezt első ízben az 1821-ben kirobbant *consensus*-vita mutatja. A gyülekezet egy Szatmár vármegyei tanítót szeretett volna meghívni, de az esperes ezt egyházmegyei engedélyhez kötötte (amelyhez meghatározott adó megfizetése is tartozott). A presbiteri ülés hevesen elutasította a követelést, hivatkozva a kánonjogra, amelyben nincs ilyen feltétel; illetve a megelőző idők gyakorlatára – felsorolva, hogy hány más illetőségű tanítót hívtak meg már korábban mindenféle *consensus* nélkül.⁶ A jelölt a vita hatására visszalépett, ám a másodikként kiszemelt tanító is másik egyházmegyéhez tartozott, így a konfliktus nem csitult. Nánási Mihály ismét követelte az öt forint adót a *consensus* megadásáért; a presbitérium ismét elutasította ezt.⁷

1821-ben más konfliktus is keletkezett az egyházmegye és a gyülekezet között: amikor Katona Mihály, a técsői egyházközség kilenc évvel korábban nyugalmazott lelkésze örökös nélkül hunyt el, a temetési költségekre az esperes 48 rajnai forintot követelt. A presbitérium kifejtette, hogy Katona Mihálynak volt vagyona, és visszavonulása után sem szorult támogatásra, ezért az a döntésük, hogy megmaradt javaiból fedezzék a temetés költségeit, s ha ez nem lenne elegendő, akkor az egyházmegye fedezze a többit.⁸

Még ugyanebben az évben, 1821-ben egy új lelképásztor meghívása körül támadt a tanító meghívásához hasonló bonyodalom. Az esperes ragaszkodott ahhoz, hogy először az egyházmegyéből hívjanak meg lelkészt, és csak ennek sikeretelensége esetében ad *consensus*-t más meghívásához. A presbitérium kimondta, hogy „*a' Cánon értelme szerént is ... a' ... Szent eklézsiáknak, senki, senkit is erőszakosan és a' Szent eklézsia tetszése ellen, nyakára sem nem adhat, sem nem rendelhet*”,⁹ és hogy már többen elutasították meghívásukat. Végül Nagybányáról Csányi József jött el Técsőre.

Az 1822-ben tartott *canonica visitatio* során az egyházmegye érvénytelennek nyilvánította az előző évi egyházközségi gyűlések határozatait, mivel azokat

6 Protokollum 102.

7 Protokollum 105.

8 Protokollum 107–109.

9 Protokollum 113–114.

a jegyző nem olvasta fel a rákövetkező gyűléseken; továbbá a jegyzőkönyvek néhány megfogalmazásáról azt állapította meg, hogy azok „*illetlenek, a törvényes felsőség megvetését jelentők és indulatosság szüleményei, ezennel meg semmisítettnek*”.¹⁰ Ezen túlmenően úgy határozott az egyházmegyei gyűlés, hogy Bartos András técsői jegyzőnek „*mind notáriussága, mind presbitersége fel függesztetvén cselekedetéről írásba, a' közlelbbi tractuális gyűlésre felellyen, a' Prothocollum tőlle el vétessen, és a' Tiszteletes Tractusnak által adattasson, a' Bartoss András uram cselekedeteinek investigálására deputatio rendeltetvén*”.¹¹ A técsői presbitérium ezután komolyabban vette a határozatok felolvasását a rákövetkező gyűléseken, de visszautasította a jegyzőjét ért súlyos vádak, és az egyházmegyei határozattal ellentétben, hivatalában tartotta Bartos Andrást. Ebből nyilvánvalóan további feszültségek keletkeztek, és később Bartos – a béke kedvéért – önként lemondott a jegyzőségről. A presbitérium ezt köszönettel elfogadta, és kiváló minősítésű szakmai igazolást adott neki.

A hívek és az egyházközség közötti konfliktusok

Ezekben az esetekben az egyházközség eljárói intésben, feddésben részesítették a valamely vétségben talált egyháztagokat. 1787-ben csoportos intésben részesült hét házaspár, amiért nem járatják iskolába gyermekeiket, és ők maguk nem járnak templomba – az intés kilátásba helyezte, hogy ha ez továbbra is így marad, akkor a városi tanács elé terjesztik az ügyet, és az érintettek esetleges halottjai ének és harangszó nélkül lesznek eltemetve.¹²

A templomba nem járás vétsége két esetben (mindkettőt 1789-ben jegyezték fel) nem egyszerű lustaságként vagy mulasztásként jelenik meg, hanem tudatos döntés következményeként: Németi István és Medve András mind a templomba járást, mind az egyházközség felszólításait (azaz illetékességét) megtagadta. Az első esetben valószínűsíthető, hogy egzisztenciális lezüllés okán, azonban Medve András a presbitérium szemébe mondta, „*hogy őneki templomra semmi szüksége nincsen, és nem fogja a templomot gyakorolni*”.¹³ Rendkívül fontos adalék ez, mert habár az ateizmus és annak megannyi árnyalata a felvilágosodás korához kapcsolódik, korabeli magyarországi vonatkozásokat igen nehéz találni.¹⁴ Még a 19. század társadalmi szokásaira is jellemző, hogy a látszat kedvéért, a botrányok elkerülése érdekében az agnosztikus vagy közömbös emberek is eleget tettek a vallásgyakorlás formai követelményeinek. A técsői presbitérium egyik esetben sem tudott életvitelbeli változást elérni; a városi tanács (magsztrátus) elé terjesztette fel ügyüket.

10 Protokollum 118.

11 Protokollum 123–125.

12 Protokollum 22.

13 Protokollum 29.

14 Vö. HEGYI Ádám: *Vallásellenes mozgalmak terjedése a Békés-(Bánáti) Református Egyházmegyében a 18–19. század fordulóján*. Délvidéki Szemle: Történettudományi folyóirat 2016. 3. (1). 5–16. <https://real.mtak.hu/72519/> – HEGYI Ádám: *...kik hogy másoknál bűltsebeknek láttassanak, a vallást tsífolják...*. Collegium Doctorum: Magyar Református Teológia, 2013. 9. 107–124. https://real.mtak.hu/22512/1/collegium_doctorum_2013_u_154834.406.pdf

1791-ből egy megbánt adományozást örökített meg a protokollum: Öreg Kovács István hajdan egy jelentős összeggel támogatta az eklézsia szükségleteit, de ezt tíz évvel később trágár megnyilvánulások közepette követelte vissza. Az egyházközség vita nélkül visszaadta az összeget, visszautasítva a sértegető stílust, és rögzítve aényt, hogy további követelésnek nincs helye.

Más vétségek miatt is támadt még konfliktus a hívek és az egyházközség között: a nyilvános káromkodás (mivel Isten neve elhangzott benne) eklézsia-megkövetést vont maga után. Az egyházfenntartásért fizetendő összegek nem fizetése miatt, illetve azok behajtása érdekében az egyházközség zálogjogot szerzett a várostól. 1799-ben Szász Ilona megesett leány – nem várva be a hivatalos megidézést – önként jelentkezett eklézsia-megkövetésre, csak azt kérte (és meg is kapta), hogy ez ne nyilvánosan, hanem „privata poenitentia” formájában, azaz a gyülekezet közössége nélkül, hétköznapi történjen.¹⁵

A 19. század változást hozott: ritkábbá váltak a hívek és az egyházközség közötti összeütközések, illetve azok súlya és következménye sem volt már olyan, mint a korábbiak. Egy ízben a lelkipásztor panaszkodott amiatt, hogy a presbiterek nem járnak a presbiteri gyűlésekre, noha nincs elfogadható indokuk a távolmaradásra; illetve „*a' szókat a' gyűlésből ki szókták bordani*”, azaz pletykálnak. Erre az a határozat született, hogy a bűnösöket kétszer meg kell pirongatni, harmadszorra tisztségükből kitenni.¹⁶ Természetesen semmi nyoma annak, hogy így is történt volna.

Megoldhatatlan problémát jelentett, és a protokollum teljes időszakát átfogóan, vissza-visszatérően került elő a fiatal legények istentisztelet alatti helytelen magaviselete a karzaton – a helytelen magaviselet körülírásai: illetlen, másokat botránkoztató, rossz cselekedetű. Egészen pontosan sehol sem részletezték a randalírozás mibenlétét, de megállapítható, hogy a presbitérium minden rendelkezésre álló eszközt sorra bevetett a rend helyreállítására: felvigyázókat neveztek ki az ifjak közül (később ezek fel is esküdtek hivatalukra); presbitérium elé idézték a főbűnösöket; megintették őket; a lelkipásztor személyesen intette meg őket; városi tanács elé terjesztették az ügyet. 1801-ben odáig fajult a dolog, hogy Mészáros János és Batizi András ifjú legények istentisztelet alatt elkövetett „rossz cselekedetekért” 24 órás áristomot kaptak a városháza mellett katonavasra verve, majd eklézsiaát is kellett követniük.¹⁷ Ezt követően a városi áristom is eleme – igaz, végső elrettentetésnek szánt eleme – lett a renitenszerekre váró büntetéseknek.

A gyülekezet és lelkipásztora közötti nézeteltérésre kevés példát örökített meg a jegyzőkönyv. Ezek közül a legkirívóbb, amikor 1785-ben Zay György lelkipásztort megintette a presbitérium, hogy ne késsen olyan sokat az istentisztelet előtt („*az énekből is ki fogy a kántor gyakorta*”), továbbá tétesse korábbra a harangozást,

15 Protokollum 45.

16 Protokollum 61.

17 Protokollum 49.

járjon ki a halottas házakhoz, és ne hagyja oda olyan sokszor az eklézsiát.¹⁸ Ebben az esetben a presbitériumnak az intés mellett hathatós eszköze volt a „papmarasztás” gyakorlata, azaz a lelkész hivatali idejének és fizetésének meghatározása is. Feltehető, hogy végül éltek is ezzel, mert 1786-ban Zay György távozása Técsőről nem békességes és atyafiságos módon történt (az egyházmegyénél tett panaszt, hogy nem adták ki járandóságát). A kifogások fenti listájából egyértelmű, hogy Zay György nem tartozott az odaszánt életű és lelkiismeretes pásztorok közé, és a gyülekezet elhivatottabb papot kívánt.

A gyülekezet tagjai közötti konfliktusok

A konfliktusos szituációk e csoportjánál egyértelmű, hogy a gyülekezeten kívüli, a mindennapi élethelyzetekből és emberi viszonyokból fakadó feszültségek és összeütközések kerültek be a közösség életének szakrális síkjára is. Ezekben a helyzetekben a gyülekezet elöljárói mindig a megbékéltetésre törekedtek: így tettek 1793-ban két haragos esetében, vagy amikor 1821-ben egy férje által bántalmazott asszony anyjának kérésére mediátorként működtek közre a családi béke helyreállításában. Volt, hogy nem jártak sikerrel: 1820-ban szintén egy anya kért segítséget az apósa által bántalmazott leánya számára, de az após nem tűrt beleszólást a családi ügyekbe. Ez utóbbi eset igazolja azt a feltételezést, hogy ameddig az otthon falai között maradt a konfliktus (és nem történt tragédia), addig erre nem volt ráhatása külső személynek.

Volt azonban egy olyan érzékeny kérdés, amely – hasonlóan a karzaton rendetlenkedő ifjak problémájához – a kezdetektől mindvégig újra és újra előkerült, és mindig csak időleges megoldást nyert. Érdekes, hogy kizárólag a gyülekezet női tagjait érintette, és nem volt más, mint hogy ki melyik széken ül az istentisztelet alatt. Ezen a tárgyon az asszonyok és leányok szinte vérre menő vitákat tudtak folytatni, mi több, a tettelegességig is eljutni a templomtérben. Bár a jegyzőkönyvek nem részletezik, nyilvánvaló, hogy az ülőhelyek mindenkire vonatkozó kötött rendjét a társadalmi, vagyoni státusz, a város és a gyülekezet életében betöltött jelentőség, esetleg még a múlt hagyománya határozta meg. De a férfiak körében – akik a státusz tényleges meghatározói voltak – nem okozott botrányos konfliktusokat az ülésrend; míg feleségeik és leányaik szinte élet-halál kérdésnek tekintették. S mivel a múlt évek során egyrészt betelepültek új lakosok, kihaltak régi családok, másrészt a társadalmi-vagyoni státusz sem volt állandó; a presbiteri ülések időről időre – „*a’ jó rendnek fenn tartására, a’ botránkozások el-távoztatására nézve*” kénytelenek voltak tūpontos szék-kiosztásról határozni a hölgyeket illetően. Még a jegyzőkönyvek mondatain is érződik a kétségbeesett igyekezet, hogy igazságos eredményre jussanak, hiszen nehezítésül az életkort és a családi állapotot is tekintetbe kellett venni.

18 Protokollum 15.

Egy Munkácsról házasodott újdonsült férj, ismerve a székek feletti parázs vitákat, ennek ki sem tette feleségét, hanem bölcs módon „*megjelenvén a' consistorium előtt azt kérte, hogy a' feleségére nézve, az Isteni tisztelet helyén ... a' történhető háborúság el távoztatására nézve mutatódna ki valami hely*” – és a fiatalasszony meg is kapta az erdő felőli oldalon levő második széket.¹⁹

A gyülekezetbe tartozó házaspárok közötti konfliktusok

Az iskolaügy problémái mellett a megromlott házasságok idézték elő a legtöbb konfliktust – feltételezhetjük, hogy ez nemcsak a técsői eklézsiában volt így, hanem általában véve is. A házasságok esetében mindig az volt a kiinduló álláspont – ami a fentebb említett bántalmazott asszonyok esetében is megnyilvánult – hogy ameddig a viták, veszekedések az otthon falai között maradtak, addig közösségi szinten nem történt közbeavatkozás. A protokollum 45 évet felölelő időszakában 17 esetben jegyzőkönyveztek házassági ügyet érintő napirendi pontot – ez a szám, tekintetbe véve, hogy nem a rossz házasságok számát, hanem a nyílt szakításig fajult helyzeteket mutatja, elég magas.

Amikor a gyülekezet elöljárói észlelték, hogy egy házaspár külön költözött egymástól, ezt nem tolerálták: abban a pillanatban közbeléptek, és a feleket presbitériumi gyűlés elé idézték. A konzisztórium meghallgatta mindkét felet, ha szükségesnek ítélte, más tanúkat is; majd békítő tárgyalás keretében kölcsönös megengesztelődésre és a házassági közösség helyreállítására szólította fel őket. Meglepően sokszor eredményesen. Amennyiben ez mégsem sikerült, másodfokon a városi tanácshoz terjesztették fel ügyüket, de nem azonnal, hanem többszöri kísérletet követően. Volt, hogy a lelkipásztor is bekapcsolódott a békéltetésbe, vagy erősebb eszközökhöz – például az úrvacsorától való ideiglenes eltiltáshoz – folyamodtak. Az indokolás hangsúlyozza, hogy „*mint hitesszegtettek, és másoknak is rossz példát adók*”, vétkeztek a közösség ellen, azaz bűnös állapotuk nem magánügy. A városi magisztrátuson is mindent megtettek a bírák a házassági kötelék fenntartása érdekében, és csak akkor indult meg a válási eljárás (egyházi bírósági testület előtt), ha arra végképp nem mutatkozott hajlandóság.

1789-ben a férjét elhagyó Oltus Mária esetében szögezte le a presbitérium, hogy vagy visszamegy a férjéhez, vagy törvényesen elválík, de csak úgy, rendezetlen állapotban, nem lakhat a településen.²⁰ A különköltözéseket olykor vagyoni viták is kísérték, ezekben az esetekben igyekeztek az eredeti vagyonszerző javára dönteni (a hozományok esetében ez viszonylag egyértelmű volt).

1798-ban Petrét István várandósan hajtotta el magától feleségét, Munkátsi Sárát, aki a vármegyei tanácshoz nyújtott be panaszt – ebből kiderült, hogy Petrét Istvánnak nem volt nyomós oka cselekedetére, viszont az asszony a négy-hónapos csecsemővel együtt nyomorog, és dolgozni sem tud. A főszolgabíró a técsői egyházközséghez delegálta az ügyet. A presbitériumi ülésnek sikerült a békítés,

¹⁹ Protokollum 102.

²⁰ Protokollum 29–30.

amelynek feltételül Petrét István okiratba foglalt kötelezvényt követelt feleségétől, hogy ezentúl „*semmi cégéres vételekbe nem fog leledzeni*”. A presbitérium bölcsen úgy döntött, hogy ezt kölcsönösséggel kell megfogalmazni.²¹

Akadtt példa arra is, hogy a békéltetés először sikeresnek tűnt, de az egyik fél később mégis meggondolta magát és ismét külön költözött – ilyenkor a különváláshoz ragaszkodó felet a presbitérium a sákramentumoktól való ideiglenes eltiltásra ítélte (békülésig vagy a törvényes válásig).

1803-ban László Mihály és Rósi Erzsébet ügyének presbitériumi tárgyalásakor kiderült, hogy a férj azt sérelmezi, hogy felesége állandóan az anyjával oszt meg mindent; a feleség pedig a verések miatt panaszkodott.

1815-ben Bíró Gáspár és Munkátsi Katalin ügye bonyolultabb fordulatokat vetett: két sikertelen békítés után a harmadik eredményesnek tűnt, de Munkátsi Katalin ismét elhagyta a férjét; negyedszerre megszökött a tárgyalás elől (ezzel súlyosbította a helyzetét). 1818 júliusában a técsői presbitériumi tanács ismét neki-foháskodott békítésüknek – ami azt jelenti, hogy az eltelt időben sem jutottak dűlőre. Ekkor Munkátsi Katalin „*a' férjével való lakásra magát ajánlotta és hogy soha férjétől el válni nem akar, nem is válik*”; mondta, csak hogy nem volt hajlandó visszaköltözni a férjéhez. Októberben Villás János lelkipásztor magára vállalta, hogy megpróbál tiszta helyzetet teremteni, ennek eredménye nem ismert.

1816-ban Romány István leszerelt katonát idézték a presbitériumi ülés elé, hogy miért nem veszi magához feleségét, Némethi Katalint. Romány István kijelentette, hogy szereti a feleségét, de előbb kövesse meg a felesége az ő édesanyját, akivel illetlenül bánt, amíg ő távol volt. A presbitérium úgy határozott, hogy ez történjen meg, és Némethi Katalin engedelmeskedett. Ám Romány István édesanyja, Kékesi Anna nemcsak a menyé bocsánatkérését utasította vissza, hanem „*ezen kívül igen mocskos szókakkal illette fent tisztelt kúrator urat azzal együtt a' N(agyfőszéki) Consistoriumát*”,²² úgyhogy végül őt vádolta be az egyházközség a városi tanácsnál. Mindettől azonban a házassági életközösség nem állt helyre, amit pár héttel később a lelkipásztor számonkért, de sehogy sem boldogult Romány Istvánnal. Ezután ismét presbitériumi ülés elé idézték, amelyre „*csúfoson ... azt üzenve: most ebédelek, nem mehetek, hanem ha kedvem fogja tartani majd megjelenek*”. Erre nem született más határozat, mint hogy arra kérték a városi tanácsot, hogy vakmerőségéért intse meg, és szorítsák rá a feleségével való együttélésre.

Ugyanebben az évben László István a lelkipásztornak jelentette be, hogy iszákos és tékozló feleségével nem kíván többé együtt élni. A tanácsülés elé idézett Bati-zi Erzsébet asszony megerősítette, hogy az alkoholoról nem hajlandó lemondani („*mert terhes munkálkodásai sem engedik*”), és férjével sem kíván tovább együtt élni, de a néhai első férjétől maradt örökségének kiadásához ragaszkodik, mert abból kívánja magát és első férjétől származó gyermekeit fenntartani. Ebben az esetben

21 Protokollum 41–42.

22 Protokollum 73.

az egyházközségi tanács nem erőltette sokáig a békéltetést, hanem továbbutalták ügyüket a városi tanácshoz az osztozkodási kérelemmel együtt.

1816 a házassági krízisek éve lehetett Técsőn, mert Uglyai Gáspár és Szűts Erzsébet dolga is ekkor került a presbitérium elé: a pár hónapok óta külön élt, noha kisgyermekük is volt. Az egyházközségi tanács feltárta, hogy nincs nyomós okuk a különválásra, de szokatlan élethelyzetbe kerültek: a férj a saját édesanyja és mostohaapja konvenció (szerződéses) szolgájaként, alkalmazottjaként dolgozott, az ő házuknál kellett laknia. A tanács ezen nem változtathatott, de kötelezte Uglyai Gáspárt, hogy férjhez illően gondoskodjék feleségéről és gyermekéről; ha pedig ezt nem tenné vagy nem tudná tenni, akkor mostohaapjának teszik kötelességévé: úgy is, mint mostohaapjának és nagyapának, úgy is, mint munkáltatónak – a gyermek anyját el kell tartani, a gyermeket fel kell nevelni.²³

Figyelemre méltó, hogy a sok házassági konfliktus okai között szinte egyáltalán nem szerepel a hűtlen csalás bármely részről. Egyetlen feljegyzett esetet kivéve: 1819-ben vetette fel a gondnok, hogy be kellene idézni Bökényi József őkegyelmét, és megtudakolni tőle, hogy miért él Técsőn Gétzi Ilonával, és miért nem Máramarosszigeten a feleségével? Lehet, hogy erre a kérdésre a kortársak kielégítő választ kaptak, de a jegyzőkönyvi feljegyzések nem tértek vissza rá.

A házassági konfliktusok kezelése különösen előtérbe hozza azt a kutatás-módszertani problémát, hogy a protokollum adatainak a técsői városi irattár vonatkozó történeti anyagával való összevetése elengedhetetlen része lenne a forrásfeltárásnak.²⁴ Világosan látszik, hogy az egyházközségi tanács bizonyos értelemben elsőfokú hatóságként járt el a vitás kérdésekben, és amit lokálisan nem lehetett elrendezni, azt továbbutalták a városi magisztrátushoz (ahonnan a bonyolultabb vagy súlyosabb ügyeket szintén továbbterjesztették felsőbb szintekre). Mivel a helyszíni kutatás jelenleg nehézségekbe ütközik, Csátáry György tételleírásait tekintettem át a protokollum időszávjára szűkítve.²⁵ Ezekből a következők azok, amelyek házassági konfliktusokra vonatkoznak:

1793 (775) Bírósági határozat Boros János és felesége közötti vitákról, 54 p.

1807 (1181) A református egyház képviselőinek jegyzőkönyve László Mihály és felesége közötti konfliktus kivizsgálásáról, 76. p.

1809 (1215) Iratok László Mihály felesége és Burkus Mária técsői lakosok felelősségre vonásáról verekedés ügyében, 78. p.

23 Protokollum 75–76.

24 Az öt koronaváros eredetileg együttesen, Técsőn őrizte a levéltári dokumentumait. Ami ezekből ránk maradt, azokat jelenleg a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (Beregszász, Ukrajna) őrzi. Fondjegyzék: MISZJUK Mihajlo – KUTASSY Ilona: *A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Beregszászi Osztályának magyar provenienciájú fondjai és leírási egységei 1918/1919-ig és 1938–1944/1945 között* – A Kárpát-medence levéltári forrásai 1. Fond- és állagjegyzékek 2. Budapest, 2014.

25 CSATÁRY György: *A máramarosi öt koronaváros levéltára 1326–1910*, Ungvár–Beregszász, 2011. <https://mek.oszk.hu/11900/11936/11936.pdf>

1820 (1426) A református hitközség folyamodványa László József és felesége közötti családi kapcsolatok szabályozásáról, 89. p.

1822–24 (1493) Iratok Papp Mihály és Todánics Anna büntetéséről házassági kötelezettségeiknek megsértéséről, 93. p.

1824 (1543) A református hitközség kérvénye Técső város magisztrátusához Kékesi Mihály és felesége békítési ügyében, 95. p.

Az adatok alátámasztják, hogy az egyházközség rendszeresen terjesztett fel a magisztrátushoz házassági viszályokkal kapcsolatos ügyeket, de a protokollum sokkal több ilyen esetet említ, mint amennyit a levéltári iratjegyzék tartalmaz. Természetesen történhetett és történt iratvesztés az évszázadok során; de érdekes körülmény, hogy fordítva is igaz: a felsorolt esetek nem szerepelnek a protokollum jegyzőkönyveiben.

A válással végződő házassági konfliktusok eljárásrendje természetesen nem a városi magisztrátushoz, hanem az egyházi bírósághoz tartozott (az egyházmegyei, esperesi székhez; bonyolultabb esetben az egyházkerületi bírósághoz, amelyet a protokollum „Szent Szék” néven említ). Ez az iratanyag azonban nagyon hiányosan és nagyon szétszórtnak maradt fenn. Általánosságban igaz, hogy a vizsgált korszakban még ritkán végződtek tényleges válással a problémás házasságok.

Rendkívüli konfliktushelyzetek a técsői református egyházközségben

A fenti csoportokba nem sorolható esetek egy részében a fensőbb hatóságok vagy más felekezetek által hozott rendelkezés okozott feszültséget, amelyeket különböző módokon kezelt a közösség. A 18. század második felében például a harangoztatás rendjét volt szükséges egyeztetni a római és a görög katolikus egyházzal a káosz elkerülése érdekében; vagy a dézsma kérdését rendezni az egri püspökkel (de templomhasználati vita nem volt). II. József rendeletei közül hosszan elnyúló ellenkezést, ellenérzést keltett a temetésekre vonatkozó új szabályozás – a közösség igen nehezen fogadta el a templomban való felravatalozás tilalmát, csak 1815-ben épült ravatalozó a temetőben. Nehézséget jelentett a német nyelv 1787-ben kötelezővé tett tanítása is: mivel maga a rektor sem tudott németül, a rákövetkező évben nyelvtanulásra küldték Debrecenbe. A canonica visitációk időnként visszatérő kifogása volt a protokollum hanyag vezetése (egyes ülések nem lettek lejegyezve) – néhány alkalommal megtörtént ezek pótlása, de valóban tapasztalhatóak szakadások az időrendben, illetve például a rektorok/tanítók alkalmazását és elbocsátását sem rögzítették minden esetben. Ez számunkra intő jel, hogy a fennmaradt jegyzőkönyvek sem tartalmazznak mindent, ami az egyházközség életében történt.

Végezetül egy egészen rendkívüli esettel zárom a példák sorát:

1821. november 2-án hosszas betegséget követően elhunyt a técsői gyülekezet szeretett lelkipásztora, Villás János, aki 1814 óta szolgált ott. Temetéséről és hagyatékáról az eklésia kezdett rendelkezni, mivel felesége, Ladányi Borbála tíz hónappal korábban elhunyt férjét és elköltözött. A nagybeteg lelkészt ezután

a gyülekezet közössége gondozta, ápolta haláláig. Ladányi Borbála igényt tartott a hagyatékra, ami nem volt egyszerű kérdés, mert a lelkésznek voltak adósságai is, és a parókián is keveredtek a magán-, illetve egyházközségi tulajdonú ingóságok. Az özvegy számos követeléssel állt elő (többek között egy kemenceépítés költségét, kitört ablaküvegek javítási költségét, fél esztendőre való tűzifa térítését tartotta jogosnak), továbbá mindenki elképedésére kinevezte Kováts Sándor tanítót káplánnak. Ez már túl sok volt a presbitériumnak, határozatban utasították vissza Ladányi Borbála intézkedését. Az egyházmegyei szintre is eljutott a zavaros helyzet híre, ahol időközben jóváhagyták Kováts Sándor megbízását, és nem értették, hogy mi baja van a gyülekezetnek a szegény özvegy papnéval. A nem értés ténye mutatja, hogy a técsői gyülekezet a végsőig diszkréten kívánta kezelni az ügyet, nem akarták közhírré tenni az asszony szégyenletes viselkedését, de az egyházmegyei határozatra nyíltan felvállalták: „*ezen meg állapítását 's helybe hagyását sem fogadhatya el a' N(agy) T(iszteletű) Tractualis Gyűlésnek a' mi Ref(orma)ta Sz(ent) eklézsiánk, és el sem is fogadja; nem csak azért: mivel a' mi Sz(ent) eklézsiánk a' T(iszteletes) Kováts Sándor úr szolgálattyaival meg elégedve nincsen; de azért is, mivel T(iszteletes) Kováts Sándor úr a' mi lány gyermekeink tanítására hozzattatván bé az eklézsia által; hogy ha a' papi bivatalt is vinné, a' leányok tanításába a' szülék hátra maradást szenvednének. – Ezeken kívül mivel Ladányi Borbála Asszony, a' Sz(ent) eklézsia által úgy nézettetik mint hitesegett, minthogy férjét a' Sz(ent) eklézsiának botránkozására, néhai férje itthon nem létébe, vagyonyait fel pakolván, mint egy szökve el hagyta, – nem vetethetik úgy mint özvegy papné, annál fogva is az általa fogadott káplánt el nem fogadja; hanem a' Sz(ent) eklézsia ezenn csonka esztendőben az Isteni tisztelet ki szolgáltatását az iskolai tanítókkal közösen fogja végbe vitetni.*”

Az egyházközség vezetőszéki testülete (presbitériuma) az egyházfegyelem betartásáért felelt, amely a tárgyalt korszakban nemcsak szorosan az eklézsia működtetésére irányult (lelkészek, tanítók és más tisztségviselők alkalmazása; az ingó és ingatlan vagyon kezelése; az egyháztagok anyagi hozzájárulásának felügyelete; az istentiszteleti és más egyházi alkalmak rendjének felügyelete), hanem kiterjedt az egyháztagok hétköznapi életvitelének kontrolljára is. De ez a kontroll nem volt totális. Nem terjedt ki sem a munkavégzésre, sem a családon belüli viszályokra, sem a köztörvényes, azaz a világi bíróságra tartozó ügyek megítélésére (erőszak, lopás, gyilkosság, prostitúció stb.). Kiterjedt viszont a presbitérium hatásköre a különválás fázisáig eljutott házasságokra, a szakrális alkalmakon való viselkedésre, az istentiszteletre nem járás, az Isten nevével való káromkodás szankcionálására, az elhanyagolt gyermekek ügyére (akikről nem gondoskodtak megfelelően, vagy nem járatták őket iskolába, vagy súlyosan bántalmazták őket). Nyilvánvalóan ide tartozik minden olyan erkölcsi kihágás is, amely a közösség elveivel – a bibliai etikával – ütközött, és megbotránkozást keltett (pl. botránkos részegeskedés, paráznaság, babonás szokás gyakorlása), csak a vizsgált periódusban nem rögzített ilyen eseteket a protokollum.²⁶

26 ILLYÉS Endre: *Egyházfegyelem a magyar református egyházban (XVI–XIX. századokban)*, Debrecen, Városi Nyomda, 1941.

A meghozott döntésekben megfigyelhető a körültekintő előkészítés és a fokozatosság: a presbitériumi tanácsülés előterjesztés és minden érintett személyes meghallgatása után nyilvánított véleményt és határozatot. A határozatok első alkalommal figyelmeztetést, intést, belátásra bírást céloztak. Második, harmadik alkalommal szintén – közben a gyülekezet elöljárói és a lelkipásztor személyesen is munkálkodtak a békesség helyreállításán vagy a pozitív változás elérésén. Csak ezután került sor keményebb szankciókra: lelkipásztori intés, az ügy városi tanács elé terjesztése, sákramentumoktól való ideiglenes eltiltás, hozzátartozók ének és harangszó nélküli temetése, egyházközségi tisztség elvesztése, okiratba foglalt személyes kötelezvény (reversalis) fogalmazása. A legsúlyosabb retorzió az eklézsia-megkövetés kiszabása volt, amikor az elmarasztalt személynek a teljes gyülekezet előtt kellett nyilvános bűnbánatot tartania. Ennek enyhébb formája volt a „privata poenitentia”, amely hétköznapi és csak a gyülekezet tisztségviselői előtt történt.

Ha az egyházközség egy felsőbb fórum rendelkezésével került szembe (uralkodói rendelet, egyházkerületi-egyházmegyei rendelet, canonica visitatio megállapításai), akkor az esetek túlnyomó többségében nem volt más alternatíva, mint azok elfogadása és teljesítése. A vizsgált korszakban kirívó Nánási Mihály esperességének ideje 1820 körül, amikor Técső gyülekezete az autonómiájába ütközőnek találta az egyházmegye rendelkezéseit, és nyíltan ellenük szegült, de hosszabb távon érvényesültek az egyházi fensőbbség határozatai.

Megfigyelhető a polgári öntudat és a polgári erkölcs (felelősségvállalás) jelenléte és érvényesülése is, továbbá igazolható az a tendencia, hogy a 18. század végétől a 19. század első harmadáig fokozatosan gyengült az a szigor, amely a hívek magánéletének kontrolljára irányult. (Pontosabban a „privát szféra” értelmezése tágult az idők folyamán.)

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy a técsői református egyházközség konfliktuskezelési módszerei példaértékűek abból a szempontból, hogy minden esetben bibliai elveken nyugvó, a közösségi élet tisztaságát célzó szabályok szerint hozott területi határozatokat.